

INSTITUCIONALNA SUŠTINA KONFLIKTA IZMEĐU EKONOMIJE I EKOLOGIJE

Mr Milica Delibašić, doktorant, Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku,
Bunar bb, 72 270 Travnik, Bosna i Hercegovina, Tel. + 382 69 902 393,
e- mail: 23.mildel@gmail.com

Sažetak: Ekologija i ekonomija se sve više međusobno prepliću na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i globalnom nivou. U radu se objašnjava institucionalna suština konflikta koji postoji između ekonomije i ekologije u kontekstu potrebe za mnogo boljom zaštitom životne sredine. On se u ekonomskoj literaturi tumači kao osnovna protivrječnost ekonomske stvarnosti.

Da bi se u rješavanju konflikta između ekonomije i ekologije zadovoljio Pareto optimum, potrebno je da se u praksi verifikuju dvije hipoteze: prvo, da se hitno i dosledno primijene institucionalna rješenja, i drugo, da se dosadašnja formula ekonomskog razvoja mora proširiti sa još jednim članom – održivim razvojem, koji setakođe, posljedično i obavezno mora zasnovati na institucionalnim osnovama.

Ključne riječi: institucije, ekološki problemi, Pareto optimum, održivi razvoj, korporaciona društvena odgovornost.

INSTITUTIONAL ESSENCE OF THE CONFLICT BETWEEN ECONOMY AND ECOLOGY

Abstract: Ecology and economy are increasingly intertwined in the local, regional, national and global level. The paper explains an institutional essence of the conflict that has long existed between the economy and ecology in the context of the need for much better protection of the environment. In the economic literature it is interpreted as a fundamental contradiction of economic reality.

In order to meet the Pareto optimum in resolving conflict between economy and ecology, it is necessary to verify two hypotheses in practice: First, institutional arrangements should be urgently and consistently implemented, and second, the current formula of economic development should be expanded with another member - sustainable development, which also, consequently and necessary, should be based on institutional grounds.

Keywords: Institutions, Ecological Problems, Pareto Optimum, Sustainable Development, Corporate Social Responsibility.

1. Uvod

Sukob ekonomskih i ekoloških interesa može se posmatrati i analizirati s raznih aspekata, ali se svi oni prelamaju kroz prizmu neracionalnih ljudskih uticaja na prirodu, koji zbog profitne pohlepe dovode do nekontrolisane potrošnje prirodnih resursa i ogromnih zagađenja životne sredine. Postavlja se pitanje: kako je to bilo moguće? Ko to omogućio višedecenijsko narušavanja prirodne ravnoteže između ljudi i prirode? Odgovor je samo jedan: deficit institucija! Nedostatak institucionalne regulacije korišćenja prirodnog okruženja omogućio je da se ekonomski napredak ostvaruje na račun ekološkog regresije (katastrofalnog narušavanja prirode).

S obzirom na razmatrani i evidentni (sve veći) konflikt između ekonomije i ekologije, jasno je da će budući ekonomski razvoj itekako zavisiti od ekoloških faktora, tj. od implementacije održivog razvoja u praksi. Ekološka zaštita iziskuju velike troškove i dovodi u pitanje granice ekonomskog razvoja u budućnosti, jer se većina prirodnog bogatstva troši bez mogućnosti obnavljanja. Zbog navedenih ekoloških problema i ograničenja, stabilan (održiv) privredni razvoj se u najpštijem smislu razmatra (Tietenberg 1988, p. 559) kao odnos između zadovoljavanja sadašnjih potreba bez nanošenja štete budućim pokolenjima. Po uzoru na G. Myrdala (1973, p. 190), koji je definisao privredni razvoj kao „*nešto više od povećanja industrijske proizvodnje... tu se uključuje... i nivo* (kvalitet, tj. strukturne promjene - prim. M. D.), *institucije, socijalni odnosi i politika*”, V. Drašković (2007, s. 81) je zaključio da privredni razvoj podrazumijeva, pored ekonomskog rasta, duži vremenski period, strukturne i institucionalne promjene privrednog sistema. Dakle, on je institucionalne promjene uključio u strukturu privrednog razvoja. S obzirom da smo pošli od hipoteze da je navedenu strukturu danas potrebno dopuniti sa održivim razvojem, kroz prizmu njegove manje ili veće dobrovoljnosti, pokazuje se neophodnim da se i u njegovoj realizaciji primijene stroge institucionalne promjene. Jer, to je oblast koja je, najblaže rečeno, prilično “labavo”, olupšteno i više deklarativno regulisana ili je često regulisana “samo na papiru”, bez potrebne i obavezne institucionalne obaveznosti.

2. Institucionalni i ekonomski uzroci ekoloških problema

Cilj ekonomije je uvijek bio zadovoljenje materijalnih potreba čoveka i društva u cjelini. Vremenom su ljudske i društvene potrebe sve više rasle, kao i tehnološke mogućnosti, koje su, ipak, sve više zavisile od prirodnih resursa. Zbog toga su se prirodni resursi sve više iscrpljivali. Čovečanstvo do nedavno nije obraćalo pažnju na problem zaštite životne sredine. Ljudi su težili konzumerizmu, a ne čuvanju prirode. Iz toga je rezultirao osnovni konflikt između ekonomije i ekologije: privreda je trebalo da raste, ali taj rast je dovodio do negativnih uticaja i opasnih posljedica po životnu sredinu. Ali, ako bi se primijenio obratan scenario, došlo bi do redukcije i ukidanja mnogih proizvodnih grana, nezaposlenosti i drugih socijalnih posljedica. U situaciji aktualnog demografskog buma, to takođe stvara dodatne i velike probleme za čovječanstvo. U trci za profitom, razvojem i zaradom malo ko razmišlja šta je i koja je osnova svega toga? Resursi, proizvodi, robe i energija su djelovi prirode. Ona strada od ljudskih (prvenstveno ekonomskih) aktivnosti. Sve se zagađuje: zemljište, vode, šume, vazduh i dr. I sve to se odražava na ljude, na njihovo zdravlje. Svake godine se situacija pogoršava.

Smatra se da je ekonomija glavni uzrok zagađivanja prirodne sredine. Osnova antagonizma između ekonomije i ekologije je u protivurječnoj prirodi institucija: kako tržišnog (liberalnog činjenja), tako i državnog regulisanja ekonomskih aktivnosti (nečinjenja, nesprovođenja zaštite). Tržišno regulisanje je ravnodušno prema ljudskim i ekološkim problemima. S druge strane, državno regulisanje ne sprovodi sve potrebne mjere kojima bi se zaštitilo prirodno okruženje. U svim državama, bez obzira na politički sistem, najveću cijenu ima ono što je kreirano od ljudske ruke. Cijena bilo koje robe procjenjuje se po količini uložених sredstava u njoj, kreacije (inovatorstva) i vremena. Tržišna cijena prirodnih resursa je suštinski veoma mala u odnosu na gotove proizvode. Npr. cijena ruda je vrlo niska, dok vazduh skoro da nema nikakvu vrijednost. Zbog toga bilo koje ulaganje u zaštitu životne sredine nije ekonomski (tržišno) isplativo.

Jedina institucionalna sila koja je sposobna da se suprotstavi tržišnom regulisanju je državno regulisanje. Ono posjeduje sve potrebne i dovoljne mehanizme i mjere stabilizujuće povratne veze. Međutim, u pojedinim situacijama (zbog dominacije vladajućih nomenklatura, kulta ličnosti, neoliberalne ekonomske politike i sl.), državno regulisanje takođe ispoljava svoju „žed“ za jačanjem i stvaranjem profita po bilo koju cijenu. Pa ipak, državno regulisanje je mnogo osjetljivije na živote i sudbine ljudi, njihov standard i dr. Možda i zbog „kupovine“ socijalnog mira.

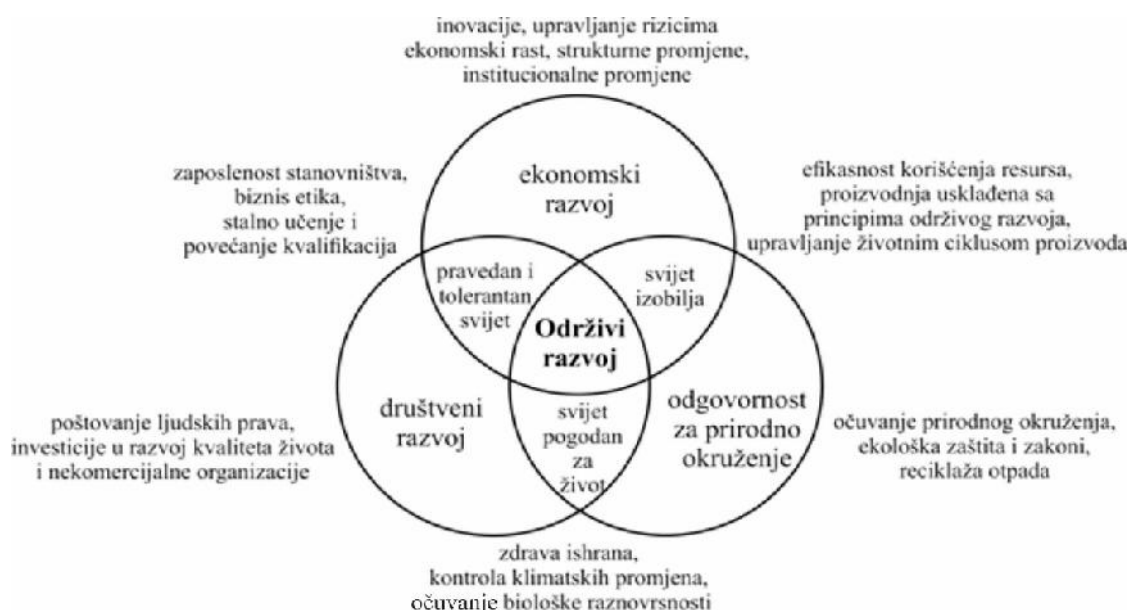
Zbog svega toga su institucije tržišnog i državnog regulisanja često suprotstavljene u odnosu na ekološke probleme. Naravno, država kao sila iznad društva je suštinski uvijek jača od tržišta, pa je u mogućnosti da, kad god to želi (ili mora) amortizuje devijantne tržišne namjere i pritiske (tzv. fijasko ili zatajivanje). Zbog toga su danas sve nade vezane za očuvanje prirodnog okruženja usmjerene prema državnom regulisanju, odnosno prema institucionalizaciji održivog razvoja. Ali, u mnogim državama, posljednjih decenija je institucija državnog regulisanja značajno izgubila svoje pozicije pod naletima neobuzdanog i pogubnog neoliberalizma, koji kontinuirano ispoljava zahtjeve za nekontrolisanom moći tržišnog regulisanja, doprinosi širenju netržišnog bogaćenja povlašćenih grupa i pojedinaca i uzrokuje velika socijalna raslojavanja stanovništva, urušavanje privrede, nezaposlenost i pauperizaciju. Zagovornici neoliberalizma su uglavnom interesno orijentisani političari, ekonomisti i njihovi lobisti, koji su postali nedodirljivi monopolisti (kojima niko ne može konkurisati!). Otuda životni i institucionalni paradoks: netržišno (kvazi-neoliberalno) obogaćeni pojedinci zagovaraju apokaliptične tržišne principe! Upravo oni koji su na razne načine „prihvatizovali“ državnu imovinu i zloupotrebili instituciju državnog regulisanja.

Značajan dio prirodnih resursa razmatra se kao opšte dobro, koje nema cijenu, pa se nemilosrdno eksploatiše. Zato pojedini autori kao institucionalno rješenje nude uvođenje zakonskih ograničenja ili posebnih poreza, kojima bi se kompenzovale greške sistema obrazovanja cijena i spriječilo neracionalno korišćenje prirodnih resursa, kao i korišćenje alternativnih resursa i izvora energije. Ekološki razvoj u principu podriva glavni zadatak privrede: ostvarenje profita. Na taj način, faktički, konflikt ekonomije i ekologije i dalje ostaje neriješen. Neki autori smatraju da civilizacijsko rješenje navedenog konflikta zahtijeva realizaciju ideje konsolidacije različitih principa - društvenih, pravnih, političkih, ekonomskih, etičkih, institucionalnih, kulturnih, organizacionih i drugih. Ali, čini se da bi to bilo samo površno i palijativno rješenje razmatranog konflikta. U perspektivi je rješenje vjerovatno moguće samo ako se radikalno promijene same osnove ljudskog postojanja, struktura i načini zadovoljavanja ljudskih potreba, kombinuju naučni pristupi sa filozofskim, odnosno duhovnim razumijevanjem prirode problema. I sve to na jasno definisanim institucionalnim osnovama. To bi trebalo da budu osnove i principi održivog razvoja. To je jedini način da se postigne konsenzus u vezi razmatranog problema.

3. Institucionalni elementi u uslovnoj strukturi i uzornom modelu održivog razvoja

Održivi razvoj se uopšteno definiše kao skladan (harmoničan, ravnomjeran, uravnotežen, izbalansiran) razvoj, tj. proces promjena u kojem su iskorišćavanje prirodnih resursa, smjer investicionih ulaganja, orijentacija naučno-tehnološkog razvoja, razvoj ličnosti i institucionalne promjene međusobno usklađeni, tako da jačaju sadašnje i buduće resurse (mogućnosti) za zadovoljenje ljudskih potreba. On se u principu odnosi na razvoj društva, privrede i prirodnog okruženja (ekologije), što je predstavljeno na slici 1.

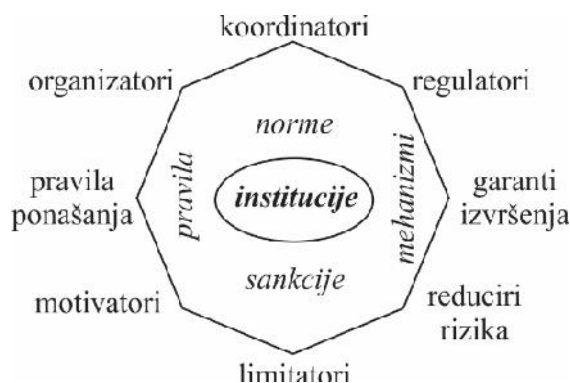
Slika 1: Uslovna struktura održivog razvoja

Izvor: prilagođena kreacija autora

Slika 1 ukazuje na značaj institucionalnih promjena u svim segmentima navedene strukture. U gornjem segmentu, odnosno u dijelu ekonomskog razvoja je dokazan pozitivan uticaj institucija u teoriji i praksi (vidi takođe i sliku 2). Međutim, i u lijevom (društveni razvoj) i desnom segmentu (odgovornost za prirodno okruženje) jasno je da navedeni osnovni zadaci koji prate društveni i ekološki razvoj takođe pretpostavljaju kontinuiranu i snažnu institucionalnu podršku (zakonsku, korporativnu, informacionu, kulturnu i drugu).

Slika 2: Uloga institucija u društvu i privredi

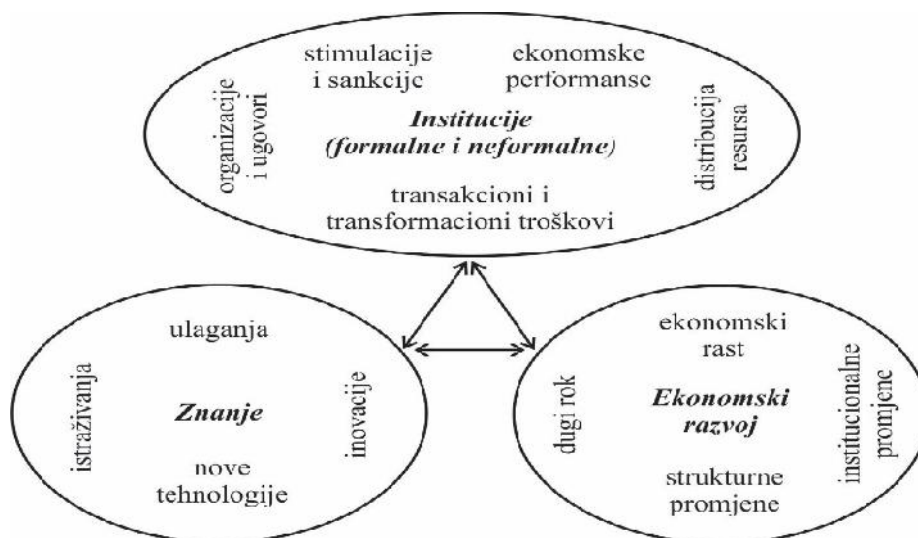

Izvor: V. Drašković i M. Drasković 2013, s. 41.

Procesi društvenih, ekonomskih i ekoloških promjena su tijesno povezani i isprepleteni. Oni se zasnivaju na stalnom usklađivanju i unapređivanju odnosa i oblika privređivanja, svojinskih odnosa, mehanizama regulacije, političkog, normativnog, demokratskog i ekološkog režima. Uslov za to su bile i ostale realne, dosledne, korijenite i pluralistički usmjerene institucionalne promjene. Od njih se u dijelu ekonomskog razvoja očekuje da dovedu do ekonomske stabilizacije, ekonomskog rasta, strukturnih promjena, identifikovanja i smanjenja rizika, povećanja inovativnosti, biznis etike i znanja, efikasnog korišćenja i

alokacije resursa, pune zaposlenosti, preduzetničke inicijative i zdrave tržišne konkurencije, kao i diversifikovane proizvodnje, koja će zadovoljiti narastajuće potrebe stanovništva. U dijelu društvenog razvoja, od institucionalnih promjena se očekuje da stimuliraju demokratiju, ekonomske slobode i poštovanje ljudskih prava, zaštitu pravnog poretka, ugovora i svojinskih prava, da obezbijede kvalitetan razvoj ličnosti i života ljudi, očuvanje i razvoj sociokulturnog kapitala i eliminisanje socijalne patologije i određenih (najčešće prikrivenih, modifikovanih i maskiranih) oblika totalitarne svijesti itd. U dijelu ekološkog razvoja institucionalni okvir treba da omogući zakonsko regulisano očuvanje prirodnog okruženja u svim kritičnim segmentima, raznovrsnu i odgovarajuću ekološku zaštitu i razvoj svijesti o prednjem. Sve to skupa treba da obezbijedi pogodne institucionalne uslove za održivi razvoj. Nosioci vlasti, koji donose društvene, ekonomske i ekološke politike relevantne za održivi razvoj morali bi znati izjavu Nobelovca D. Northa (1981, p. 32): „*Dominantan cilj kapitalističke države je izgradnja takve institucionalne strukture, prvenstveno strukture prava svojine, pomoću koje se dostiže maksimizacija dohodaka (društveno blagostanje - prim. autora) i visok stepen sloboda*“ (preko minimizacije troškova za specifikaciju i zaštitu prava svojine – prim. M. D.). Navedena izjava se idealno uklapa u sve ono što se podrazumijeva pod pojmom održivi razvoj. Ona direktno potencira zavisnost održivog razvoja od „institucionalne strukture“, koja sama po sebi nagovještava pluralizam institucija. Poznato je da u društvu postoje tzv. „*sile efikasnosti*“ (tehnički progres, inovacije, otkriće novih tržišta, pojava novih proizvoda itd.), koje pozitivno djeluju na dinamiku društvenih, ekonomskih i svojinskih odnosa, i posledično na održivi razvoj. Takođe postoje i tzv. „*redistributivne sile*“, koje djeluju u suprotnom smjeru preko reprodukovanja institucionalnih imitacija i improvizacija, koje generišu specifičan kočioni institucionalni (alternativni, kvazi, meta i dr.) mehanizam (vidi šire u: V. Drašković, 2001). Navedeni kočioni mehanizam pogoduje je stvaranju svakojakih monopola, koji uzrokuje kvazi-institucionalno nasilje i blokiraju održivi razvoj. Uzorno modeliranje održivog razvoja u svim varijantama mora a polazi od ključne uloge institucija kao društveno-ekonomskih regulišućih tehnologija i njihovog odnosa prema politici i ekonomiji, slobodama i nasilju (kao oblicima i manifestacijama određenog poretka), reformama i krizama. Na taj način se suštinski modelira institucionalno ponašanje (koje predstavlja oblik savremene oraničene ekonomske racionalnosti) kao okvir održivog razvoja (slika 3).

Slika 3: Uzorno modeliranje održivog razvoja

Izvor: M. Delibašić i N. Grgurević 2014.

Navedeno rezonovanje se zasniva na shvatanju D. Acemoglua, S. Johnson i J. Robinson (2004) o ulozi institucija u društvu i privredi, prema kojem je za smanjenje, relativizaciju i kontrolu dominacije politike nad ekonomijom potrebna dominacija institucija nad politikom i ekonomijom, a samim tim i nad održivim razvojem. Odnosno, kao navode M. Delibašić i N. Grgurević (2014), *homo politucus* se pojavljuje kao srednji (afirmativni ili kočioni) član između *homo institutusa* i *homo economicusa*. Acemoglu i dr. (Ibid.) su dokazali da će prosperirati (u smislu održivog razvoja – prim. M. D.) samo društva s razvijenim ekonomskim institucijama, koje olakšavaju akumulaciju faktora inovativnosti i efikasnu alokaciju resursa, i obratno.

Potrebno je istaći da sociokulturni kapital (kao složeni sistem društvenih vrijednosti i odgovarajućih konstrukcija) predstavlja nadređeni (meta) okvir i okruženje institucija kao pravila ponašanja, odnosno koordinatora, regulatora i limitatora ponašanja. Iz te činjenice proizilazi da u praksi postoji i djeluje relacija *sociokulturni kapital - institucije – održivi razvoj* s nesumnjivim međurelacijskim djelovanjem povratnih veza.

4. Institucionalizacija Pareto optimuma kao suprotnost dobrovoljnosti CSR

Korporaciona društvena odgovornost (CSR - *corporate social responsibility*) je postala značajan istraživački fenomen, ali i institucija, koja služi kao pokazatelj civilizacijskog i održivog razvoja. Drasković and Lojpur (2013, pp. 39-42) su utvrdili da se, bez obzira na svoj značaj, CSR još uvijek nalazi na relaciji između retoričke iluzije, realne (dobrovoljne) mogućnosti i nametnute (institucionalne) obaveze, zbog čega je potrebno institucionalno definisati postizanje ravnoteže između ekonomskih, ekoloških i društvenih imperativa (interesa).

U svojim brojnim dokumentima, Evropska Unija je kao ključne principe za građenje perspektivnog društva i održivog razvoja, pored zakona pravde i slobodne ekonomije, prepoznala dobro korporativno upravljanje kao sinonim *legalnosti*, *sigurnosti* i *transparentnosti*. To su neophodni uslovi za slobodan protok kapitala, dobara, ljudi i informacija. Međutim, navedena legislativa je u svemu tome samo početna tačka, jer je neophodna i korporativna kultura.

S aspekta održivog razvoja, bitan je odgovor pitanje: kakve su šanse da CSR u praksi institucionalno zaživi kao preovlađujući oblik poslovne strategije, s obzirom na dominaciju i korporacija kao „*monstruoznih institucija bez moralne savjesti*” (N. Chomsky)? Moć korporacija (i njihovih vlasnika) suštinski je izrasla iz eksploatacije društvenih resursa, tj. iz narušavanja Pareto optimuma, jer je privatni interes forsiran na štetu javnog interesa. Posmatrajući kroz tu prizmu i prevodeći navedeno pitanje na jezik institucionalne ekonomije, ono se može formulisati na sljedeći način: je li moguće uspostavljanje konfliktnog odnosa na relaciji korporacije-profit-održivi razvoj?

Narušavanje Pareto optimuma je moguće samo u uslovima fijaska društvenih, ekonomskih i ekoloških institucija. Zbog toga je uspostavljanje u poštovanje institucionalnih okvira primarni uslov za CSR, koji podrazumijeva da su za profit koji ostvaruju korporacije odgovorne ne samo akcionarima, nego i pojedincima, grupama i društvu (tj. svim stejkholderima) na koje se taj profit na bilo koji način odražava. Biti društveno odgovoran

znači ići dalje od ispunjavanja zakonskih obaveza i ulagati još više u ljudski kapital, prirodno okruženje i odnose sa stejkholderima (Green Paper 2001). To znači da prihvatljiv pristup CSR podrazumijeva *institucionalnu integraciju* tri osnovna koncepta: profitnog, stakeholderskog i društveno održivog. Smatramo da je institucionalizacija navedenih koncepta jedini način da se onemogući sticanje individualnog profita bez društvene odgovornosti, koje na indirektni i selektivan način omogućuje npr. neoliberalna ekonomska politika.

Institucionalizacija Pareto optimuma s aspekta održivog razvoja i društvene odgovornosti podrazumijeva maksimalnu afirmaciju sljedećih sedam principa: odgovornosti, transparentnosti, etičkog ponašanja, poštovanja interesa stejkholdera, poštovanja vladavine prava, postovanja međunarodnih normi ponašanja i poštovanja ljudskih prava. Navedeni principi nijesu zamjena za pravne obaveze koje proističu iz uobičajene “vladavine prava” jedne države. Oni imaju ulogu institucionalnog “pomagača”, da bi odgovornost, pored zakonske imala i moralnu komponentu. Navedenim rezonovanjem se ulazi u klasičnu institucionalnu zonu, koja generiše ponašanje svih učesnika ekonomskih aktivnosti i njihovih odnosa, koje se realizuje u okvirima ograničenja, koja su uslovljena institucionalnom strukturom društva. Institucionalizacija Pareto optimuma sužava polje individualnih i korporacionih izbora. Samo institucionalizovana sredina može smanjiti negativne posledice oportunističkog ponašanja korporacija, zato što je njen osnovni elemenat – norma, shvaćena kao pravilo ponašanja i/ili obligacija, iz koje proizilaze stroge kazne za nepridržavanje. Norma počiva na principu obaveznosti i kao takva predstavlja potpunu suprotnost principu dobrovoljnosti, koji karakteriše CSR.

5. Zaključak

Razmjere ekoloških problema ukazuju na veliku opasnost po čovječanstvo i potrebu hitne institucionalne konsolidacije svih raspoloživih snaga u cilju odgovarajućeg odgovora na ekološke i ekonomske izazove. Jedan od naučnih pristupa za rješenja problema životne sredine je tzv. koncept održivog razvoja. On predstavlja razumnu alternativu ekološki neobazrivom ekonomskom rastu, a pretpostavlja ekologizaciju ekonomije, harmoniju u odnosima društvo-priroda, brigu o budućim pokoljenjima, forsiranje humanizma i sprečavanje nasilja. Institucionalne promjene bi trebalo da definišu granice između CSR i ekoloških želja društva, kao i između ekonomske koristi i želja (vlasnika, akcionara i drugih stejkholdera) i opšte društvene koristi i zaštite prirodnog okruženja. Protivrječnosti između ekoloških i ekonomskih interesa su posledica deficita institucionalne regulacije ekološko i ekonomskog sistema. Da bi se navedeni problem riješio, potrebna je odlučna izgradnja konzistentnog institucionalnog mehanizma, koji će pomoći da se usaglasu ekonomski interesi sa principima očuvanja životne sredine. Jedan od znakova krize moderne ekonomije je njena neosetljivost prema pitanjima zaštite životne sredine. Svi pokušaji da se promijene osnovi ekonomske teorije su samo površni. Tržišna ekonomija je imuna na degradaciju prirodnog okruženja i ravnodušna je prema održivosti prirodnih sistema. Ona ima svoje interese – profit, efikasnost i konkurentnost. A ekološki interesi pretpostavljaju obezbijeđenost globalne bezbjednosti, očuvanje kvaliteta životne sredine i ekološke ravnoteže. Nijesu realne nade u samostalnu ekološko-ekonomsku sistemsku izbalansiranost. To je bilo moguće kada se ekonomska aktivnost zasnivala na korišćenju obnovljivih izvora i nije prelazila granicu njihove sposobnosti za regeneraciju. Sadašnji institucionalni mehanizmi regulacije ekonomskih aktivnosti i njihovog uticaja na životnu sredinu nijesu u stanju da obezbijede praktičnu

primjenu elementarnih zahtjeva ravnoteže. Zato je potrebno stvoriti posebne institucionalne mehanizme, koji će imati zaštitni, obavezujući i limitirajući karakter.

Literatura

- [1] Acemoglu, D., Johnson, S. and Robinson, J. (2004), „Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth“, *NBER Working Paper*, No. 10481, Cambridge, MA, <http://www.nber.org/papers/w10481>, 385-472.
- [1] Delibašić, M. i Grgurević, N. (2014), „Institucionalno ponašanje kao osnova racionalne ekonomske politike“, *Ekonomija/Economics*, 445-464.
- [3] Drašković, V. i Drašković, M. (2013), *Institucije, poredak i tranzicija*, ELIT i Rifin, Podgorica i Zagreb.
- [4] Draskovic, V. and Lojpur, A. (2013), „The Importance of the Institutional Framework in Regulating Corporate Social Responsibility“, *Montenegrin Journal of Economics* 9(2), 39-46
- [5] *Green Paper - Promoting a European framework for Corporate Social Responsibility* (2001), Commission of the European Communities, Brussels.
- [6] Myrdal, G. (1973), *Against the Stream. Critical Essays on Economics*, Vermont.
- [7] North, D. (1981), *Structure and Change in Economic History*, New York.
- [8] Tietenberg, T (1988), *The Quest for sustainable development, environmental and natural resource economics*, New York.